

STANICA ZA SAVJETOVANJE PRI IZBORU ZVANJA IZMEĐU TRI DRŽAVNO-PRAVNE PREOBRAZBE HRVATSKE (1939. – 1941. – 1945.)

doc. dr. sc. **Vlatka Vukelić**
vvukelic@hrstud.hr

Vlatko Smiljanić, mag. educ. hist.
vsmiljanic@hrstud.hr

Izlaganje V. Vukelić.

Kolega Vlatko Smiljanić i ja pripremili smo izlaganje na temu Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja između tri državno-pravne preobrazbe Hrvatske, točnije, 1939. godine kada nastaje Banovina Hrvatska, 1941. godine kada je osnovana Nezavisna Država Hrvatska te 1945. kada je nakon Drugoga svjetskoga rata uspostavljena komunistička vlast u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, gdje su hrvatske zemlje bile sastavnica te države. Razlozi osnivanja ustanove ovoga tipa bili su višestruki, a sa žalošću mogu ustvrditi da se modaliteti djelovanja nisu nešto osuvremenili. Štoviše, kada uspoređujem mogu reći da vidim određeni stupanj degradacije u samoj ideji od one prema kojoj je Stanica osnovana.

Dakle, već 1906. godine vidimo ideje o formiranju jednoga takvoga sustava. Ustanova koja je tada nastala zvala se Zavod za posredovanje između nudilaca i tražilaca radnje i službe i grad Zagreb je imao direktnu ingerenciju nad njome. U Pravilima ustanove navodi se da će Zavod posredovati između radnika i naučnika obojega spola i svijju vrsti (vidjet ćemo da će se to kasnije promijeniti) i onih koji traže posao, a nalaze se u Zagrebu te poslodavaca u Zagrebu, ali i izvan njega. Ono što je zanimljivo, za razliku od posredovanja primjerice HZZ-a danas, je to da usluge Zavoda nisu bile besplatne. Prihod koji je kroz posredovanje poslova ostvaren

pripadao je Ministarstvu socijalne skrbi. Ono što je istaknuto – do Prvoga svjetskoga rata posredovanje kod zaposlenja ženske služinčadi nosilo je veliku većinu djelatnosti Zavoda. Dakle, puno manja je bila potražnja za radnicima, obrtnicima, a posredovanje kod zaposlenja ženske služinčadi bila je ključ samoga poslovanja. Godine 1914. vidi se da se na Zavod s idejom potražnje radnika javilo 1300 poslodavaca, a od čega je skoro 800 potraživanja bilo upravo za služinčad. Međutim, 1922. godine Gradsko poglavarstvo grada Zagreba odlučuje se napustiti ideju posredovanja pri zapošljavanju iz razloga, kao što sami navode, jer ono nije postiglo željeni cilj te ne odgovara suvremenim prilikama. Upravo tu leži korijen djelovanja buduće Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja jer, moramo znati da se nakon Prvoga svjetskoga rata mijenjaju potrebe za tipom/vrstom radništva zbog napredne industrijalizacije. Kao digresiju bih navela to da je Gradsko poglavarstvo grada Zagreba zadržalo posredovanje nad muškom radnom snagom. Žensko posredovanje pri zaposlenju, bilo je pod patronatom tadašnjih privatnih burzi, što je dovodilo do velikoga broja malverzacija. Zagrebačko gradsko poglavarstvo ignorira Veliku gospodarsku krizu i loše opće prilike u državi (dugi posljertni oporvak, nepravedna valutna konverzija, nepoštena agrarna reforma) i sve do 1929. godine nije sklono pokrenuti neki oblik burze. Ključna točka u tome značajnom privrednom kotaču bio je slom zagrebačkih banaka 1931. godine. Upravo tu godinu vežemo za početak rada Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu. Gledajući međunarodna zbivanja, u Belgiji je u kolovozu 1930. održan Međunarodni kongres za psihotehničku nastavu i tom je kongresu prisustvovao Miroslav Festetić, tajnik zagrebačke Komore za trgovinu, obrt i industriju. On će biti jedan od glavnih inicijatora za osnivanje Stanice. Time je potvrđen interes hrvatskih stručnjaka za ovo pitanje kao i njihovo duboko promišljanje o ekonomskoj situaciji. Moramo istaknuti i činjenicu da tadašnji hrvatski psiholozi strukovno i idejno ne zaostaju u odnosu na zapadnoeuropske i srednjoeuropske psihodijagnostičke ideje. Osnivanje Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja u velikoj je mjeri koreliralo sa Zavodom za unapređivanje obrta Komore za trgovinu, industriju i obrt u Zagrebu jer je u njegovu Pravilniku istaknuto, kako je zadaća te ustanove savjetovanje mladićima kod izbora zvanja, i pri tomu ispitivanje njihovih fizičkih, psihičkih i tehničkih sposobnosti te sprječavanje potencijalno neodgovarajućih zanimanja s obzirom na navedene sposobnosti. Dakle, upravo na samoj kartoteci koja je bila osnova stvaranja identiteta budućega radnika (osobni karton radnih sposobnosti), o čemu će više govoriti kolega Smiljanić,

vidjet ćemo da zaista postoji jedan realan pogled na potrebe i na ono što pojedinac ima želju izučiti za zvanje. Značajna osoba koja je otišla potražiti pomoć u inozemstvo za kvalitetniji rad hrvatske (ustanove ovoga tipa koegzistirale su na prostoru središnje Europe) Stanice za savjetovanje bio je dr. Aurel Forenbacher, tada direktor Državne obrtne škole i savjetnik, već spomenute Komore. Tijekom prve polovice 1931. putovao je u Njemačku, Austriju i Čehoslovačku kako bi proučio teoriju i praksu savjetovanja kod izbora zvanja u tim zemljama. Na temelju njegova izvješća već je u svibnju 1931. godine Izvršni odbor Zavoda za unaprjeđivanje obrta donio zaključak o osnivanju Stanice za savjetovanje pri izboru zvanja. Međutim, oni nisu Stanicu osnovali *ad hoc*, nego su proveli anketu o njezinu osnivanju. U anketi su sudjelovale sve privredne komore, istaknuti pedagoški stručnjaci te pojedinci u zemlji. Osnivanje Stanice je bilo toliko važno i aktualno, da su i na sastancima „Hrvatskoga Radiše) također postojale ideje o organiziranom savjetovanju pri izboru zvanja.

Od lipnja 1931. godine možemo govoriti o početku rada Stanice. Prve prostorije Stanice bile su u sklopu Državne obrtne škole, i to dvije sobe: jedna u kojoj je već bila liječnička ambulanta te druga namijenjena psihotehničkomu laboratoriju. Dr. Ramiro Bujas pri tomu je nudio psihologijska savjetovanja ispred Psihologijskoga instituta tadašnjega zagrebačkoga Sveučilišta. Dakle, tu sada vidimo jedan koncept gdje nije samo važno društvo, već se gleda i na potrebe pojedinca. To zaista odudara od opće političke slike Hrvatske tridesetih godina XX. stoljeća. Potreba za razvojem psihologije rada javila se iz pragmatičnih razloga u pogledu nagloga razvoja industrije. Pri tomu je uočeno da su potrebni educirani radnici koji će tu tehnologiju nadopuniti. Industrijalizirana civilizacija nije sama sebi svrhom. Kako bi se ustrojio koncept čovjek-stroj, taj čovjek mora biti dobro motiviran, ali mora imati i određene preduvjete da bi u njoj sudjelovao. Na taj način psihologija probija svoj put kroz selekciju ljudi za rad u industriji prema osobinama koje najbolje odgovaraju određenoj vrsti posla. Po završetku Prvoga svjetskoga rata javila se potreba za izradu novih testova prema kojima će se odabirati ljudi kako za vojne, tako i za industrijske svrhe i onda je to kasnije primijenjeno upravo kroz primijenjenu psihologiju. Psiholozi su se, dakle, počeli baviti usmjerenjima na selekciju kadrova. Dakle, početak rada Stanice zapravo je početak profesionalnoga savjetovanja za rad u Hrvatskoj uopće. Ono što također treba istaknuti je sistematičnost i primjena najmodernijih psihotehničkih metoda onoga vremena. Ne možemo, dakle,

zaključiti da pri tomu Hrvatska, odnosno Zagreb, zaostaje za europskim suvremenim tokovima.

Psihotehnički pregled pojedinaca koji se primjenjivao u radu Stanice bila je novina svoga vremena koja je započela u Njemačkoj početkom XX. stoljeća kroz selekciju kandidata, recimo, za strojovođe i vozače tramvaja, a radila se selekcija i za zanimanja poput telefonista. To je imalo svoju, jednu dobru primjenu. Naime, nakon Prvoga svjetskoga rata mnogo je prostrijelih rana, amputacija udova itd. Stručnjaci su shvatili da su ti ljudi premladi da bi ih se umirovilo te se pokušava dati alternativa njihovoj radnoj sposobnosti. Tada psihotehnika dolazi do svoga izražaja. Koliko je proces psihotehnike bio važan, govori činjenica da se ona koristila kod selekcije za vojne pilote toga doba.

Pravilnik Stanice obvezivao je savjetnika, liječnika i psihoanalitičara da zajednički donesu zaključak za koje je zvanje kandidat sposoban. Oni su se koristili jednostavnom krilaticom – pravi čovjek na pravomu mjestu. To je krilatica koja se kasnije često koristi u svim društvenim sferama. Prvi šef Stanice bio je dr. Aurel Forenbacher. Uz njega kao psiholog Stanice djelovao je dr. Zlatko Pregrad.

Početak djelovanja Stanice bio je oglašen u svim dnevnim novinama. Potrebe rada Stanice možemo definirati kroz 1933. godinu i 1937. kada pratimo čak dva preseljenja u nove prostorije. Na kraju Stanica seli u Zvonimirovu ulicu br. 15, gdje se danas nalazi (i danas!) Hrvatski zavod za zapošljavanje. Tada dobiva cijeli III. kat sa deset prostorija te dvoranu gdje se psihološkomu testiranju moglo podvrgnuti pedeset kandidata. Osnovne aktivnosti bile su liječnički pregled, psihologijska ispitivanja i savjetovanje kandidata. Što je sve obuhvaćao liječnički pregled? Hereditarno opterećenje, koje je važno za dijagnozu tuberkuloze i živčanih oboljenja; individualnu anamnezu, razvojno stanje, visinu i težinu, vidnu i slušnu sposobnost, pregled prsnih i trbušnih organa, živčanoga sustava, kostiju i miškulaturu. Liječnik je pridavao veliku pažnju osobnomu kontaktu s kandidatima i upoznavanjima o raznim zvanjima.

Interes pojedinaca i privrednika za rad Stanice silno je rastao iz godine u godinu, što pokazuju i podaci o broju posjetilaca Stanice u prvih osam godina njezinog plodnog rada, kada se njihov broj gotovo učetverostručio. Naprimjer, broj ispitanika u Zavodu za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu kretao se kroz 1947. godinu i do 400 mjesečno. U odnosu na 411 kandidata koji su tražili savjete pri izboru zvanja 1932. godine, 1947. bila su 4732. Dakle, deset puta se povećala potražnja za uslugom Stanice.

U razdoblju NDH rad Stanice nije prestao, pa je krajem Drugog svjetskog rata Savjetovalište imalo 5 psihologa i vrlo intenzivan pogon. Drugi svjetski rat je prekinuo sve dotadašnje društvene i političke tijekove u zemlji, pa tako i razvoj socijalne politike i socijalnih djelatnosti. Važno je još naglasiti da se savjetovanje osnivalo na ispitivanju tjelesnih i psihičkih sposobnosti pojedinca i njegova gospodarskoga stanja te zahtjeva zvanja i gospodarskih predviđanja. Ja bih rekla da je to dimenzija koja u modernom svijetu potpuno izostaje. Savjetovanje je moralo biti i psihološki osnovano te prožeto socijalnim osjećajem. Još bih istaknula da u sklopu Stanice psiholozi koji su djelovali u njoj razvijaju prve testove inteligencije na području Hrvatske.

Ono što je za rad Stanice još važno je 1948. godina kada se zabranjuje rad Stanice. Tada se zabranjuje i rad Zavoda za psihologiju i psihologiju rada u Zagrebu. Razlozi za ukidanje bili su isključivo političke i ideološke naravi jer se smatralo da teorija sposobnosti i primjena testova nisu znanstveno utemeljeni. Tada prestaje bilo kakva psihodijagnostička praksa na području Hrvatske na punih pet godina. Testovi su smatrani zapadnjačkim ideološkim postupkom koji potpomaže klasnu reprodukciju, te su već tada bili zabranjeni u Sovjetskomu Savezu kao ne znanstveni način rada. Godine 1952. godine ponovo se osniva Savjetovalište za izbor zvanja i to pod međunarodnim pritiskom.

Hvala lijepa na pažnji.

Izlaganje V. Smiljanica.

Ovo što smo čuli od profesorice Vukelić zapravo su izuzetno važni podaci jer govore sve ono što je bilo provođeno u praksi. Prije svega, čisto da pojašnjemo važnost Stanice, moram ponoviti da se ona nalazila u Ulici kralja Zvonimira pod brojem 15. Zgrada do te, s istočne strane, je zgrada Hrvatske seljačke stranke također iz 30-ih godina XX. stoljeća. Možemo se usuditi zaključiti da je jedna politička stranka imala utjecaj u formiranju, podršci i radu ove Stanice.

Arhivska građa u kojoj su analizirani zdravstveni kartoni Stanice bilježi oko 19 000 listova podataka. Oni su sortirani između 9 do 12 arhivskih kutija, od kojih su neke iskoristive, a neke ne, jer određen broj urudžbenih zapisnika nije bio iskoristiv. Međutim, u toj gomili arhivskih podataka, zdravstveni kartoni su posebno zanimljivi jer na temelju njih možemo ući u jedno veliko interdisciplinarno istraživanje koje povezuje demografiju,

ekonomiju, psihologiju, pedagogiju i povijest. U ovom smo istraživanju uzeli tri ključne točke, pri čemu su 1939., 1941. i 1945. godine temeljnih državno-pravnih preobrazba hrvatskih zemalja tijekom XX. stoljeća.

Prosječna starost djece koja su dio ovoga istraživanja, bila je između 9 i 18 godina. Većina njih su završili četiri razreda osnovne, tj. pučke škole. Radi se, dominantno, o muškoj djeci. Tek na prste jedne ruke možemo nabrojiti koliko je bilo ženske djece u ovim ispitivanjima. Roditelji te djece često obolijevaju od upale pluća i umiru vrlo mladi, najčešće do 40. godine života, a već tada se u zdravstvenim kartonima pojavljuje pojam skrbnika. Tek je nekolicina djece završila osam razreda škole te većinom jedan razred gimnazije, a pri dolasku na testiranje oni se opredjeljuju za zanat. Djeca sa sela u tomu prednjače u odnosu na djecu iz gradova. Željeni zanat bio je rijetko potvrđen zbog njihovih tjelesnih ili psihičkih, tj. psiholoških problema. Na primjer, evo jedan slučaj. Dječak koji je bio slijep na boje (daltonist) htio je biti krojač. Svom silom se borio da to i postane, ali oni koju su ga testirali preporučili su mu zanimanje kolaru ili mesara. Uočili smo da se uzimalo u obzir, primjerice, i smetnje s disanjem te se pri tomu nisu preporučivale poslovi s prašinom, ozljedama i ranama te prirođenim manama, te su se prema tome preporučala buduća zvanja. Posebna pozornost posvećivala se i lošem stanju pocijepljenosti (tu posebno možemo gledati pionirsku ulogu Andrije Štampara). Tu možemo dovesti u pitanje, je li ovdje bio problem u nedostupnosti cjepiva širem društvu, neučinkovitosti lijeka ili se smatralo da djeci cijepljenje nije potrebno (u smislu nepotrebne i upitno korisne novotarije!?).

Liječnici i psiholozi procjenjuju učenike prema njihovim psihičkim i tjelesnim sposobnostima, a tu je posebno uočljiva neuhranjenost djece i opća psiho-motorička nerazvijenost, a posebno nerazvijenost mišića i kostiju, što često sprječava željeni zanat. Učenici na testiranje dolaze iz cijele Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Slovenije. Oni su većinom prosječni učenici, prolaze sa dobrim uspjehom, vidljiva je nepravilnost u pisanju (tu posebno mislim na disgrafiju), ali i nenamjerno grupiranje riječi, čiji termin nisam uspio pronaći, tj. kako tu pojavu definirati. Djeca uglavnom žive s roditeljima gdje je obitelj nepotpuna; nedostaje ili biološki otac ili biološka majka. Unatoč tomu što, kao što sam već rekao, postoje skrbnici, u nekim kartonima postoje praznine gdje je predviđena rubrika za ime oca ili majke. Roditelji su u velikoj mjeri umirali od raznih kroničnih ili zaraznih bolesti te je briga o cijelom obitelji bila u domeni jednoga člana, tzv. glavi kuće, koja je često bila majka. Nerijetko se radilo o velikim obiteljima, koje su imale

između četvero i šestoro djece. Između djece je razlika u starosti uglavnom jedna godina. Sva djeca su se izjasnila da rade u svojim kućanstvima te pomažu roditeljima u svakodnevnim poslovima na, većinom, imanjima. Dakle, primijetite ovdje, govorimo o imanjima, a djeca traže zanatsko zanimanje. Vrlo zanimljivo.

Pred početak Drugoga svjetskoga rata prosjek starosti ispitane djece se podiže i zadržava na dobi između 15 i 16 godina, a rijetko se pojavljuje netko mlađi. Valja imati na umu da djeca koja tada završavaju samo četiri razreda škole imaju između 14 i 16 godina. Tada se javljaju i ozbiljniji zdravstveni problemi djece, dakle u jeku rata, i u toj situaciji Stanica djeluje vrlo humano i društveno korisno. Na primjer, godine 1944. jedan dječak ima čir na nozi, a Stanica mu prvo predlaže da ide na liječenje, o čemu postoji opsežna dokumentacija. Nakon njegova izlječenja, on se ponovno javio na testiranje kako bi dobio savjet za željeno zanimanje. Ovdje se, već, jasno bilježe u zdravstvenim kartonima pogibije roditelja, naravno, najviše očeva, ali se ne navodi ništa konkretnije, iako i za to postoji rubrika u kartonima. Primjerice, kada su navođeni slučajevi smrti majke od upale pluća, što je najčešća bolest, to je bilo jasno i detaljno interpretirano: na koji način, gdje, koliko je bolest trajala i kako te kada je preminula. Dakle, sve se vrlo detaljno analiziralo. U ovo doba dječaci traže što profitabilnije zanate s obzirom na kontekst vremena, tj. oni zanati koji su potrebni za rat. Tu su, tako, mahom kovači i krojači. Učestala je pojava mentalno zaostale djece, o kojima ispitanici vode posebnu brigu, a temeljna im je opaska da za željeno zanimanje trebaju upute. To je, dakle, objašnjenje ispitivača.

Na kraju, dajemo jedan generalni osvrt na istraženu arhivsku građu. Dakle, sva zvanja za koja djeca traže savjetovanje su isključivo zanatske prirode. To su u najvećoj mjeri mladići između 9 i 16 godina starosti. Nerazvijenost se posebno očituje u muskulaturi, pothranjenosti, koja je osobito izražena kod djece na selu, ali i u gradovima. To je i temeljni problem zbog kojega ne mogu dobiti željeno zvanje. Psihoza rata je osjetna, najčešće, ekonomski i egzistencijalno motivirana, a u tom razdoblju djeca imaju daleko ispodprosječni indeks tjelesne mase. Svake preporuke zanimanja, na žalost, u jednome dijelu populacije nisu bile strogo opravdane. O tomu govori činjenica da je bilo slučajeva više razina savjetovanja, tj. ona koja su bila ponovljena zbog prigovora poslodavaca ili su ispitivači kroz neko vrijeme promijenili mišljenje o savjetovanju, o čemu također govore arhivski izvori. Pri tomu valja naglasiti da tumačenja u ratnim godinama nisu detaljna.

Uistinu, djelatnost Stanice bila je pionirski pothvat na razini zapošljavanja u hrvatskim zemljama. Institucijama poput Stanice Hrvatska sama pokušava riješiti nagomilane društvene, a na određeni način i tranzicijske probleme, uz dugoročnu viziju i smisleno planiranje. Na taj se način dobila potpuna procesna kontrola te je osnivanje Stanice rijedak autohtoni pothvat organizirane samopomoći i samorazvoja, prezentiran kao apolitični aparat za rješavanje gorućih društvenih pitanja, koji je u svojoj osnovi za cilj imao, uz efikasno rješavanje općeg siromaštva i gospodarskih lutanja, duboku nacionalnu emociju i želju za njezinim opstankom unutar moderne i liberalne Europe.